

BESCHERMING VAN HET GEWEST HOLLAND

De afzandingen bij Naarden-Vesting

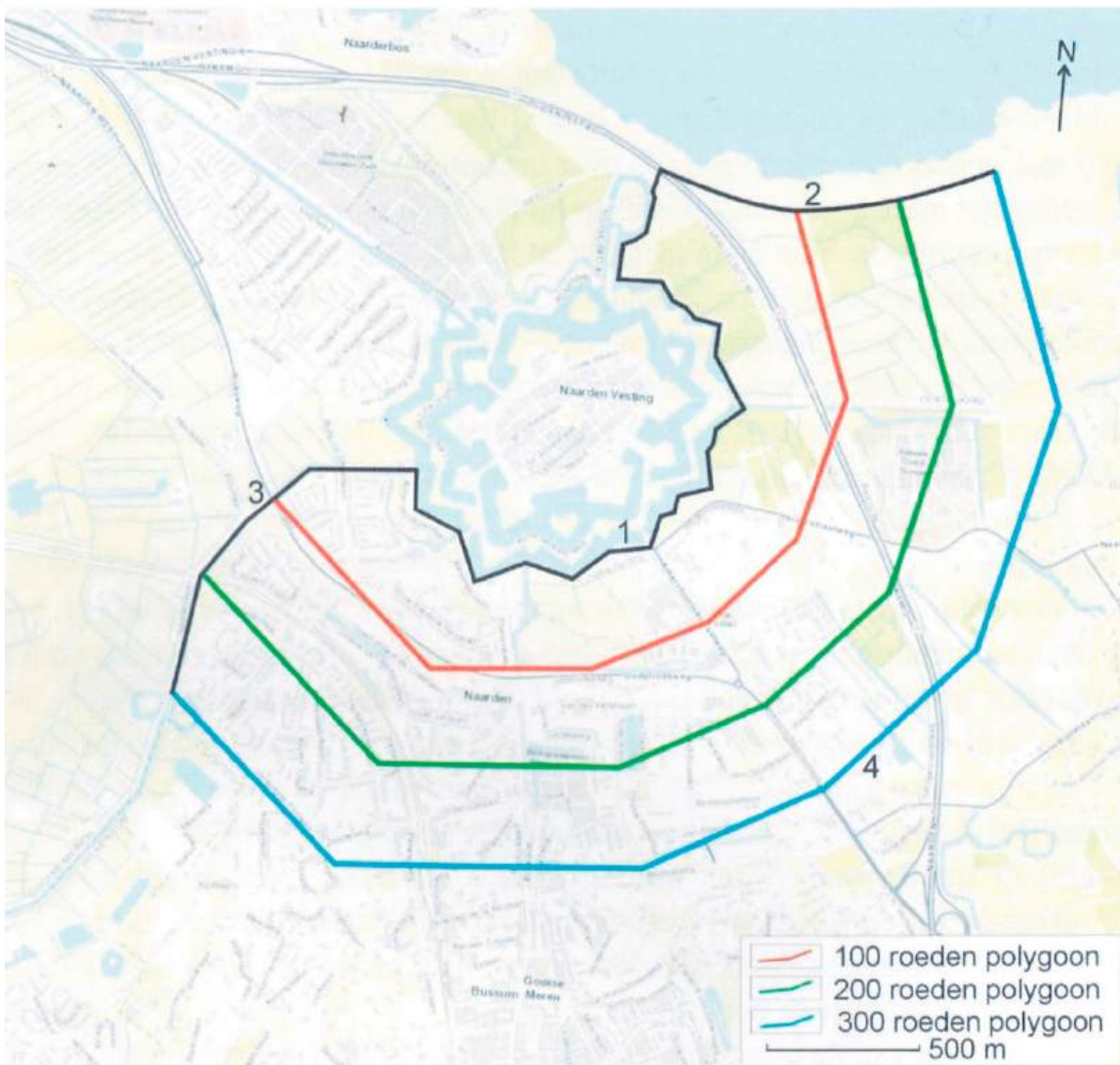
De aanleiding

In het Rampjaar 1672 werd Naarden door de Fransen veroverd en in 1673 weer terugveroverd. Daarna werd het hooggelegen, reliëfrijke landschap rond de vesting Naarden op gezag van de Staten van Holland tussen 1675 en 1834 tot een afstand van 300 roeden (1130 meter) afgegraven om in geval van oorlog als inundeerbare (onder water te zetten) vlakte bij te dragen aan de defensie van het gewest. 300 roeden is verder dan een toenmalig kanonschot reikte.

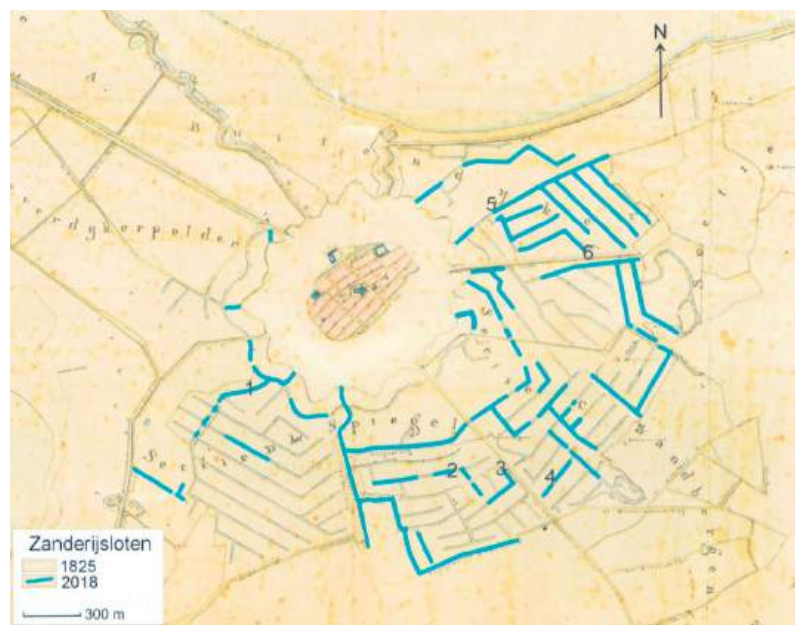
Er zijn toen bij Naarden in een periode van 160 jaar ca. 450 hectare hooggelegen zandgronden herschapen in weide en akkergrond. Vijf tot zes miljoen kubieke meter zand (zo'n 40 tot 96 miljoen kruiwagens vol) moeten zijn afgevoerd en voor de afvoer werd 39 kilometer aan zanderijsloten gegraven. Om het project te bespoedigen werd afgegraven van zand buiten het beoogde areaal, bijvoorbeeld bij 's-Graveland en Hilversum, verboden.

Afbeelding 1

Op afbeelding 1 staat het af te zanden gebied tot op 100, 200 en 300 roeden = 1130 m (4) uit de boorden van de buitengracht (1) van de vesting Naarden tussen de Zanddijk (2) en Karnemelksloot (3) in 1817. Het is weergegeven op een actuele topografische kaart. Het

■ Afbeelding 1.

■ Afbeelding 2.

gebied ten zuiden van de vesting tot 1130 meter omvat de huidige woonwijken Oranje Nassaukwartier, Ministerpark, Zwarteweg, station Naarden-Bussum, een deel van het Prins Hendrikpark en delen van het Rembrandtpark en het Componistenkwartier. Het gebied ten oosten loopt tot de Meentweg, Givaudan en Flevorama (tekening op OpenStreetMap naar gegevens kaart 1817, bewerkt door Henk Schaftenaar).

Obstakels

Het gebied bestond grotendeels uit verkavelde stukken die veelal in bezit waren van vermogende lieden, die niet altijd genegen waren zo maar mee te werken aan het afzanden. Particuliere grondeigenaren lieten zich doorgaans

door eigen belang leiden, waardoor dichtbij de vesting sommige percelen onaangeroerd bleven. Daar werd na enige decennia door middel van bindende contracten een eind aan gemaakt. Het zand was te duur om te gebruiken voor de ophoging van bouwprojecten in die tijd in Amsterdam! De oude kern en de grachtengordel van Amsterdam zijn dus niet gebouwd op zand uit het Gooi, zoals in onze contreien vaak wordt beweerd. Schippers van zandpotten, zelfstandige ondernemers, vervoerden het zand naar Amsterdam waar het werd verkocht als scheepsballast en straatzand. De meeste ballast werd verkocht aan houtvaarders die zonder vracht naar de havens van de Oostzee en Noorwegen terugkeerden.

Dagloners

De particuliere exploitanten van de afzandingen stelden een zandbaas aan tegen een dagloon van 1 gulden. Voor het uitvoerende werk verdrongen zich tientallen aardwerkers die, bepaald door het lot, hoopten een dagloon van ca. 15 stuivers te kunnen vergaren. Voor dat geld moesten ze 160 kruiwagens met 100 kg zand over een afstand van maximaal 34 meter verplaatsen.

Afbeelding 2

Op afbeelding 2 is in blauw aangegeven wat in Naarden in 2018 reste van de zanderijsloten uit 1825.

De blauwe lijnen stoppen bij de grens van de toenmalige gemeente Naarden. De zanderijsloten die in 2018 in Huizen en Bussum aanwezig waren zijn dus niet in blauw aangegeven. De kleurloze lijntjes in Naarden geven aan wat er in 1825 nog meer was aan zanderijsloten, die inmiddels zijn gedempt (kadastrale overzichtskaart Naarden 1825, bewerkt door Henk Schaftenaar).

Inundatie mislukt

In 1748 werd het gebied met een inundatieproef op bruikbaarheid getest. Daarbij bleek dat de landen bij Naarden niet laag genoeg waren afgegraven. Eind 1794 werd weer een inundatieproef gedaan, die tal van overstromingen veroorzaakte, maar niet op de afgezande terreinen waar de inundatie had moeten plaatsvinden.

In 1834 was het nagenoeg project voltooid, maar inundatie bleek nog steeds niet mogelijk, tenzij men tot zeer dure maatregelen zou overgaan. Dat deed men niet. Tot plezier van de particuliere eigenaars, die het land goed konden gebruiken. Wat overbleef was een overzichtelijk schootsveld en agrarisch geschikt laagland. Men

■ Henk Schaftenaar, 's Lands zanderijen te Naarden. 2025.

troostte zich met de gedachte dat men in elk geval een goed zicht op het voorterrein had verkregen.

Particuliere eigenaren, die zelf de afzandingen organiseerden, gingen al vóór 1834 verder dan de grens van 1130 meter van de vesting. Hoewel dat vele keren werd verboden gingen ze er toch mee door omdat de handhaving van de verboden faalde. Ook na 1834 is de afzandingen buiten de 1130 meter doorgegaan. Daarover gaat een volgend artikel.

Bron en afbeeldingen: Onlangs promoveerde de Naarder Henk Schaftenaar op het proefschrift 's Lands zanderijen te Naarden (1675-1834).

Klaas Oosterom

■ De Naarder Zanderij van J.P. van Rossum (1778-1856) omstreeks 1830 ter hoogte van het toenmalige landgoed Berghuis. Litho A. Brouwer (Kooyman-van Rossum & Schaftenaar 1997).